

1869-2019

GRUVSTREJKEN I PERSBERG

150 år

Den 16 augusti 1869 bestämde sig närmare 400 gruvarbetare i Persberg för att lägga ner arbetet. De klättrade upp ur gruvorna, vägrade att stiga ner, de lade undan sina verktyg.

Under de nio dagar som strejken pågick hann militär skickas till Persberg, rykten spreds om våldsambeter inne i Filipstad, landshövdingen kom farande för att hålla förmaningstal och rikstidningarna skrev om arbetsnedläggelsen.

Utställningen "Vi vilja ej mer än hava vår rätt!", till 150-årsminnet av gruvstrejken i Persberg, undersöker hur gruvarbetarna hade det och vad som hände under de där strejkdagarna i augusti för 150 år sedan.

Linnea Garli & Jan Kruse

...

Om du tar bilen från Filipstad mot nordost, passerar själva centralorten Persberg och fortsätter en bit till, kommer du till en skylt som pekar åt höger in mot Högbergsfältet. Grusvägen som följer snirklar sig fram genom skogen, här och där skimtar rostiga stängsel som ser ut att ringa in oansenliga gropar mellan granarna.

Slutligen kommer du fram till en parkeringsplats. Där ska du parkera och kliva ur.

Intill parkeringsplatsen sitter en karta som pekar ut stigar, gruvor och en minnessten. Trä på dig ryggsäcken med matsäcken, knyt skorna och låt kartan föra dig ut i naturen – och ut i ett industrihistoriskt kulturminne.

Här har Carl von Linné gjort besök. Här har kungar och andra makt-havare pekat och skrutit om järnmalm i världsklass. Här har Olof Palme valtalat. Till och med rockstjärnan Alice Cooper har lockats av den sagovy som en promenad genom Tilas stoll bjuder på. Men kanske viktigast – här har hundratals och åter hundratals arbetare levt, arbetat och dött för att bryta den järnmalm som en gång i tiden gjorde bergsmän och patroner rika som troll.

...

Det är svårt att föreställa sig hur det förr kan ha sett ut, när man sätter sig med sin kaffetermos och tittar ut över klarvattensjön. Inga barn klänger längre på stånggångarna. Inga gruvpickare klättrar uppför och nerför gruvväggarna på hala stegar. Ja inte heller stånggångar eller stegar finns kvar. Mossan skyler gråbergshögarna och slyet omringar ruinerna efter maskinhus, magasin, jordkolor och bostadskaserner. Handelsbodar och skolhus.

Rälsen är uppbruten. Klingandet av släggorna och braken efter sprängskotten har tystnat. Inte många känner i dag till vilka borrharna, skjutarna, brytarna, iläggarna, skrädarna, mottagarna, spelstyrarna, konstvaktarna, gruvbyggarna eller borrhmederna var. Eller deras hustrur som sorterade malmen. Eller deras dysenterisjuka barn. Eller de offentliga kvinnorna. I dag står gruvorna vattenfyllda, inhägnade ärr i berggrunden.

Nu växer här mossa och sly, naturen lindar in och skyler över. Vi kan njuta av vårt kaffe och tystnaden i skogen, utsikten över Yngen. Kanske träffar vi kor som betar eller måste passa oss för den häckande slagugglan.

...

Sedan gruvornas storhetstid har arbetstillfällena och befolkningens antal minskat i takt med att malmen blivit för olönsam eller för besvärlig att bryta. Men Filipstad ligger kvar, Persberg ligger kvar. Och vår historia är väl värd att berätta - historien om de som bröt bygd.

...

[Ur kapitlet Strejkdagarna]

Onsdag 18 augusti – ”Att giva efter går aldrig”

På onsdagen låg nästan allt arbete nere vid gruvorna. Förmännen och disponent Lindberg gick runt bland de samlade grupperna av arbetare och försökte förmå dem att återuppta arbetet. Varje gång bolagsmännen närmade sig skingrade sig arbetarna så att de bara kunde beordras en och en, och alla svarade då samma sak – att de vägrade gå ner ensamma i de farliga gruvorna, ifall en olycka skulle hända.

En deputation arbetare sökte upp disponent Lindberg och framförde att man inte tänkte gå ner i gruvorna igen förrän de gamla villkoren var tillbaka i kontrakten. Disponenten lyssnade inte på det örat. Han och bolagets styrelseordförande Jakob Fredrik Geijer hade fått rådet av borgmästaren att inte vika en tum: ”Att giva efter går aldrig, om så vida vi vilja vara herrar vid Persberget. Gör man eftergifter den ena gången efter den andra så tager deras oförskämdhet ingen ände.” Till arbetarna sade disponenten att de gamla kontrakten gällde än, och att enligt dem var alla skyldiga att återgå i arbete. Minns nu orden om att arbetarna inte fick vara *ohydiga, försumliga eller gensträviga*, och att de inte fick *undandra sig arbete*, för då riskerade de att få sparken! Och fick de sparken riskerade de att anses som lösdrivare och kunde gripas för fängelse eller straffarbete. Med andra ord ville bolaget använda den gamla legostadgan *mot* arbetarna, samtidigt som det var samma legostadga man ville göra sig av med.

På kvällen kom styrelseordförande Geijer tillsammans med kronolänsman Olander till gruvfältet för att tala med disponent Lindberg. De möttes av gruvarbetarnas protester och demonstrationer, men inget våld mot någon person eller egendom.

Torsdag 19 augusti – sista strejkbrytarna

På torsdagen stoppade arbetarna det sista strejkbryteriet, och tvingade upp de sista arbetande genom att hota med att kasta sten ner i schaktet. Man slängde ner lite smågrus och fick upp samtliga av sina arbetskamrater. Därefter var enigheten total.

Styrelseordförande Geijer ville nu att arbetarna skulle utse två personer per gruvlag, så att man kunde sammanträda och diskutera frågan. Gruvarbetarna utsåg ett trettiotal personer som kallades in i bolagets styrelse-

rum, där även kronolänsman Olander närvarade. Geijer höll ett långt förmaningstal och uppmanade arbetarna att återgå i arbete. De svarade i sin tur att de ville ha samma villkor som nu i de nya kontrakten. Geijer tog då till argumentet att arbetarna bröt mot sina nuvarande kontrakt: "Ni måste fullgöra de skyldigheter som ni genom gällande städselkontrakt har åtagit er. Har ni inte återgått till arbetet i morgon kommer vi att använda tvång och de som fortfarande tredskas kommer att skiljas från tjänsten."

Någon av arbetarna genmälde då, till synes kvicktänkt, att de inte vågade återgå i arbete på grund av sina arbetskamrater som hotat med att kasta sten. Vad de inte sade var att det var folk ibland dem själva som utfärdat stenkastningshotelserna. Det hela tycktes till en början vara ett smart drag, men Geijer gav svar på tal:

"I så fall kommer vi att rekvirera militär som skydd för de som är villiga att arbeta. Är det inte någon av er som vill återgå till arbetet?" Ingen svarade.

När deputationen kom ut till sina arbetskamrater och berättade vad som hänt i styrelserummet kom arbetarna överens om att det nu var viktigt att uppträda ytterst lugnt och fredligt. Man ville inte ge bolaget något skäl att kalla in militär.

Dessvärre hade deras argument om att de inte vågade arbeta blivit exakt det bolaget behövde för att kalla in väpnade styrkor. I ett telegram samma dag, till landshövdingen Carl Rudolf Ekström i Karlstad, begärdes militärhjälp:

Konungens befallningshavande, Karlstad

Persbergs gruveaktiebolags styrelse anhåller om kommendering av femtio man ur Värmlands regemente för att avböja total arbetsinställning.

Våldsamheter, stenkastning av gruvarbetare. Kommer ofördröjligen själv.

Jakob Geijer

Ordförande

Landshövding Ekström beordrade omedelbart både kronofogde och militär att så fort som möjligt avgå till Persberg. Han skickade också en rapport till civildepartementet, och denna rapport spetsade han till genom att påstå att den fria medicinen dragits in på grund av missbruk, att gruvarbetarna hotat att tända eld på Filipstad, att de hotat disponenten i Persberg, kastat sten mot dennes bostad och ner i gruvorna, samt hotat att tända eld även på byggnaderna på gruvfältet. Flera av hans uppgifter är obekräftade, dementerade, och finns inte ens i bolagets egna dokumentation. Det finns skäl att misstänka att landshövdingen överdrev eller rentav hittade på.

Måndag 23 augusti – Musik och militär

Först på måndagen, när strejken pågått en vecka, fick arbetarna veta att militär var på väg. Det skedde genom Stockholms Dagblads landsortsupplaga, som fått nys om landshövdingens telegram och publicerade en notis om *striken*. Arbetarna funderade över hur de skulle agera, och kom fram till att de ville möta militären på fredlig väg. De samlade ihop så mycket folk de kunde, och därtill så många musikanter med blåsinstrument som möjligt, och ställde upp sig i ett nytt demonstrationståg. Innan de gav sig iväg var alla tvungna att lova att de inte skulle oroa någon, utan endast visa militärerna att de var vanligt trevligt arbetsfolk och inte någon ilsken och aggressiv massa. Så tågade de iväg mot Karlstad. Men kväll blev natt och ingen militär syntes till. Arbetarna blev tvungna att vända hem igen.

...